

Toledoth – Genesis 25:19-28:9 Wajeetsee – Genesis 28:10-32:3

8 Kislew 5778 / 26 november 2017
Genesis 25 t/m 32
Thema: Wie wil nu de eersteling zijn?

Inleiding

Het is de avond van de Eeuwigheidszondag. We staan op de rand van een nieuw kerkelijk jaar.

De synagoge is al twee maanden geleden aan een nieuw jaar begonnen. Daar is men opnieuw gaan lezen in de Torah en inmiddels al diep in het boek Genesis. Gisteren was aan de orde Sidra Wajeetsee (grofweg Gen. 28 t/m 31): 'hij trok weg'; Jakob moet wegtrekken uit het beloofde land vanwege zijn bedrog; een ballingschap die zo'n 20 jaar zou duren.

Deze Sidra is direct vervolg van de Sidra Toledoth, en is ook onderdeel van het gelijknamige deel van Genesis – de Toledoth van Izaäk –; die begint bij Genesis 25: 19 en eindigt pas bij Genesis 37:2.

Toledoth is een belangrijk woord in het boek Genesis; elke nieuwe episode in dat boek begint, tien keer over, met dat geladen woord: toledoth. Het betekent zoiets als 'generaties', een woord dat ook ons op deze gedenkdag van overleden generaties aanspreekt. Alleen moeten we bedenken dat dit woord in Genesis telkens toekomstgericht is, dynamisch. Je kunt het vertalen met 'generering'. Zo begint deel na deel. Gen 2:4 - dit is de generering van hemel en aarde. Gen. 5:1 - dit is het boek van de generering van de mensheid (eigenlijk een prima titel voor de Bijbel als geheel). Gen. 11: 27 - dit is de generering van Terah. En dan wordt er *toekomst* beschreven. Dus als de generering van Terah wordt beschreven gaat het niet over hem zelf, maar over zijn zoon Abram. Als de Toledoth van Izaäk wordt verteld gaat het niet over zijn eigen geboorte maar over die van zijn kinderen. Als de Toledoth van Jakob wordt verteld gaat het vervolgens over zijn zonen; Jozef in het bijzonder. Toledoth; er gaat toekomst open, er wordt geschiedenis gemaakt. Zo wordt door de generaties heen een wording, een creatie verteld; groots en niet te stoppen; een creatie die op een bepaald moment een naam krijgt: 'Israel'. En in het volgende boek van de Torah, Exodus, wordt dat de naam van een compleet volk dat temidden van de volkeren der aarde geschiedenis maakt. En je leest als het ware met een open mond van verbazing en verwondering verder in de Bijbel, boek na boek, over de doorgaande toledoth, de generering van de mensheid (Adam) via dit volk Israel, en via de grote Zoon van Israel; een creatie die heel onze wereld-geschiedenis tot in zijn fundamenteen raakt. En je hoort in de Bijbel overal: deze toledoth is nog gaande. God is nog niet klaar. Er gebeurt iets in deze wereld: de toledoth van hemel en aarde en van Adam.

In de serie Leerdiensten Torah en Evangelie heb ik de afgelopen jaren nog nooit gepreekt over de Sidra Toledoth en de Sidra Wajeetsee. Ik neem daarom vanavond de vrijheid door beide heen te zwerven.

Aanvangstekst uit de Sidra Wajeetsee: *Jakob droomt: ziedaar, een ladder geposteerd op het aardland, zijn hoofd reikend tot aan de hemel; ziedaar: engelen van God opstijgend en neerdalend daarover; en ziedaar: boven hem de ENE geposteerd.* (Gen. 28:12)

Goed, ik gaf dus al aan hoe ik het boek Genesis lees. Genesis lees ik als het boek van de schepping van Israel. De Bijbel komt onze wereld binnen met de voor ons, *gojiem*, in alle tijden actuele vraag: wat dat is, waarom dat er is, dat vreemde volk onder ons, de volken der aarde, dat volk dat in de Bijbel door God genoemd wordt: mijn eersteling, mijn zoon, mijn knecht, mijn oogappel, mijn uitverkorene, de zegendrager.

Genesis vertelt wat de verhouding is tussen deze *chosen*, deze verkorene, en de andere volkeren der aarde; al die volken – inclusief wij Nederlanders – die om zo te zeggen de broers en zussen van deze eerstgeborene zijn. Hoe gedraagt die eerstgeborene zich in ons midden? En hoe gedragen wij, de broers en zussen, zich ten overstaan van de eersteling?

En Genesis doet zijn uiterste best om ons te vertellen wat dit eerstelingschap inhoudt, wat het betekent. En u hebt dus, als u Genesis gaat lezen, binnen de kortste keren al twee keer een opsomming van tien namen en tien generaties van eerstgeborenen achter de rug voordat u iets naders gaat lezen over de eerstgeborene: Abram in Genesis 12 (Noach uitgezonderd). Zodat u zich gelijk al lezend/horend achter de oren krabt: wat is dat met al die eerstelingen? Waarom zitten die lijsten van generaties niet achterin de Bijbel in een bijlage? Wat is het belang van die eerstgeborenen?

En dan beginnen de Genesis-verhalen. U hoort hoe de eerstgeborene Abram zich verhoudt tov zijn eerstgeboren zoon, en u hoort: hij zit met de vraag wie hij eigenlijk als eerstgeborene moet beschouwen; Izaäk of Ismael? En de eerstgeborene Izaäk staat op zijn beurt weer voor dezelfde vraag: Jakob of Ezau? En voor Jakob wordt het nog ingewikkelder: Ruben, de oudste van de twaalf, of Jozef, de oudste van Rachel? Of wordt het nog een ander: Juda? Aan wie moet hij de grote zegen doorgeven? Want – ook dat is spoedig duidelijk – God gaat kennelijk voorbij aan onze regels van genealogie, biologie en natuurrecht; je hoeft niet feitelijk als eerste geboren te zijn om toch de eerstgeborene te heten, met alle rechten en plichten die daarbij horen.

En ondertussen horen we in die verhalen telkens hoe de eerstgeborene in de *clinch* ligt met zichzelf en met de andere gezinsleden, de broers met name: Izaäk wordt in het nauw gedreven door Ismael, Jakob en Ezau vechten hevig om het eerstgeboorterecht, Ruben faalt hopeloos als eersteling, en Jozef moet zijn eerstelingschap zwaar bezuren en wordt door zijn broers uit de weg geruimd.

Zo is het begin van de Bijbel, Genesis, te lezen als het boek waarin verteld wordt over het eerstelingschap en hoe en waarom de eersteling, Israel, wordt gecreëerd.

Tegelijk hoor je in de Genesis-verhalen ook al de weerslag van de ervaringen die de eersteling in de loop van de wereldgeschiedenis opdeed. Dat is niet vreemd. Bedenk even dat de tekst van Genesis definitief wordt opgeschreven als we al in de 6^e eeuw voor Christus zijn; als alle koningen van Israel al hebben geleefd; als Israel al lang aan den lijve ervaren heeft wat het betekent om door God geroepen te zijn tot eerstelingschap op deze aardbodem. Wat dat betekent voor jezelf – het vrijwel onmogelijke van deze roeping. Wat dat betekent in de ogen van anderen, de broers en zussen (de volken) – ze bezien je met een mengeling van jaloezie, boosheid en haat; en er is geen plaats voor je in deze wereld.

Je merkt dan ook in de Joodse uitleg van Genesis dat men de ervaringen van Israel in de wereldgeschiedenis in dit bijbelboek terugleest. Zo lezen we in de *midrasj*: dat Jakob en Ezau al in de schoot van Rebekka op elkaar bonkten is geen wonder: als zij langs een synagoge liep, wilde Jakob eruit, kwam ze langs

een huis met afgodendienst dan wilde Ezaü eruit. Dat bij de geboorte Ezaü ruig behaard was, wil zeggen – zegt de *midrasj* –: hij droeg een Romeinse toga. Dat van Rebekka gezegd werd dat er twee volken in haar schoot waren, wil zeggen: er waren twee heersers in haar schoot, namelijk Israëls koning Salomo en de Romeinse keizer Hadrianus; Salomo, de vredevorst in wiens tijd het rijk van Israël reikte tot in India; Hadrianus, de keizer in wiens tijd het Romeinse Imperium reikte van Mesopotamië tot in Engeland (de Hadriaanse muur) en die in Jeruzalem een tempel voor Jupiter liet bouwen.

In veel van deze *midrasjiem* is opvallend dat men in Ezaü, en ook in zijn nazaten (het volk Edom, de Edomieten), Rome en de Romeinen terugleest. Rome, het Romeinse Imperium, lijkt voor Israël dé grote vertegenwoordiger van alle broers en zussen van Israël te zijn, representant van de volken der aarde, schoolvoorbeeld van de houding van de volkeren ten opzichte van Israël. Op het eerste gezicht voor ons wellicht een verrassende link tussen Edom en Rome, maar we konden dit ook weten uit het Nieuwe Testament. Lucas begint en eindigt zijn evangelie met de strijd tussen de geest die vanuit Rome waait en de Geest die vanuit Israël waait. Matteüs zet koning Herodes de Grote, een man uit Edom, tegenover de 'genesis' van de koning der Joden. Over Herodes' zoon, de Edomiet Herodes Antipas, weet Lucas te vertellen dat hij en Pontius Pilatus vrienden werden tijdens het proces rondom Jezus (Luc.23:12). Edomiet en Romein spreken kennelijk dezelfde taal. Johannes in het bijbelboek Openbaringen geeft voortdurende verwijzingen naar Rome als symbool van de anti-macht.

Hoe ver het Rome gaat in zijn gevecht met Israël blijkt uit één van de verschrikkelijkste oorlogen op deze aardbodem: in 70 na Christus gebood de keizer de totale vernietiging van Jeruzalem en het Joodse volk; en na de val van Masada begon voor de overlevenden van Jakobs zaad een ballingschap die tot in onze tijd zou duren.

Zo leest – wil ik maar zeggen – de synagoge dus het boek Genesis ook als een weerslag van de ervaringen van Israël in de geschiedenis; de ervaringen met zichzelf en eigen falen; en de ervaringen met ons, de volkeren, weerspiegeld in de ervaring met Edom/Rome. En dan krijgt deze uitleg ook nog een staartje dat ons aan het denken moet zetten: in de Joodse traditie vind je vervolgens ook een link die wordt gelegd tussen Edom en het *christendom*. Het christendom heeft immers zijn wortels vooral in Rome; het christelijk geloof is eeuwen lang in het Latijn de volkeren van de oecumene (ook een Latijns woord) opgelegd. En wereldwijd zijn christenen tot vandaag de dag vaak helemaal van slag als ze horen dat de wortels van Jezus in Jeruzalem liggen en dat Hij een Jood was.

Hoe dan ook, want we moeten verder, Genesis vertelt: er wordt een strijd gevoerd om het eerstgeboorterecht: welk volk, welke cultuur, welke levensstijl is tot heil, redding van de wereld? Rome beweert het primaat te hebben boven Jeruzalem. De Islam beweert op zijn beurt hetzelfde en beroept zich erop dat volgens de Koran niet Izaäk maar Ismael als de eerstgeborene moet worden gezien. In het veel later onstane protestantisme klinken nog andere centra van waaruit het ware heil zou komen: Wittenberg, Genève. Maar altijd wordt het Joodse primaat, Israëls eerstgeboorterecht, ontkend. Dát eerstelingschap kan rekenen op haat. Dat kan zo ver gaan dat in woorden en in daden wordt gewerkt aan de *Endlösung der Judenfrage*. De voornaamste oplossing die christendom en Islam gekozen hebben is de zogenaamde *vervangingsleer* waarin het eerstelingschap van Israël wordt ontkend. En als dat kan worden ontkend,

vervalt de reden van bestaan van het volk Israël. Dan is er geen *toledoth* meer; dan kunnen die lijsten met eerstelingen inderdaad als een oude genealogie achterin de Bijbel; als *verleden tijd*.

Met deze wetenschap klinken de woorden van de Haftara van Maleachi ons dus ook als christenen omineus in de oren: Jakob heb Ik liefgehad, Edom heb Ik gehaat.

Zijn *wij* Edom? Of hebben wij in de geschiedenis met Edom gecollaboreerd? In hoeverre hebben wij als christenen het eerstelingschap van Israel werkelijk verstaan, of in hoeverre hebben wij in de loop van vele eeuwen juist meegedaan met de volkeren der aarde om het Joodse volk te elimineren?

Hoog tijd om nu iets naders te zeggen over de inhoud van het eerstelingschap. Want wat betekent dat dan? Wat betekent het om van Godswege geroepen te worden om de 'eersteling' te zijn?

In de loop van de Genesis-verhalen wordt dat steeds duidelijker. De theoloog Breukelman vat het als volgt samen:

- Je bent de rechterhand van je vader, de voorman aan wie vader de verantwoordelijkheid geeft over het personeel
- Je representeert de vader bij je broers en zussen; én je representeert de broers en zussen bij de vader
- Als eerstgeborene krijg je een dubbele zegen, een dubbel erfdeel in vergelijking met de broeders; nog altijd te zien bij menige Joodse maaltijd (als signaal van een roeping)
- Je bent dé zegendrager: het speciale kanaal, instrument dat God wil gebruiken om uiteindelijk de hele wereld te redden.

Al deze thema's worden uitgewerkt in de Genesisverhalen (vanaf Noach tot en met Jozef); en ze lopen door de hele Bijbel heen. En u kent en herkent deze thema's in feite toch ook, want u kent ze van die grote Zoon, dé Eerstgeborene temidden van het eerstgeboren volk: Jezus. Hij is immers: de rechterhand van zijn Vader; Hij representeert de Vader onder ons; Hij representeert ons bij de Vader; Hij is dé Zegendrager; Hij is hét kanaal waardoor God de oecumene, de hele wereld, wil redden.

Als u zo de Genesis-verhalen leest staan ze bol van de spanning, bol van de actualiteit. Ook de Sidroth van gisteren en vorige week.

Ziedaar: strijdend komen zij ter wereld. De eerste: ruig, sterk, behaard. Daarom noemen ze hem Ezau: de ruig behaarde. De tweede komt ter wereld terwijl hij de hiel van de eerste vasthoudt. Als wil hij die niet laten gaan, ook al kan hij het op dat moment niet van hem winnen. Ezau komt niet los van deze broeder!

Daarom noemen ze hem Jakob: de hieler. Dat kun je negatief duiden: een hieltjeslichter, een bedrieger; en ja dat is Jakob soms tot eigen schade en schande ook; je kunt het ook positief duiden: hij is degene die zijn broeder ondanks alle tegenstand en haat bij de hiel, belangrijker: bij het heil wil houden.

Als de twee jongens ouder worden, krijgt hun geschil al spoedig vorm. Ezau wordt de man die leeft naar zijn natuur. Hij is de jager, de doder, de man van het open veld. Volgens de natuur de eerstgeborene en daar zal hij zich – vanuit zijn gezichtspunt terecht – telkens op beroepen. Hij beroept zich op het recht van de eerste, de beste, de sterkste. Een ijzersterke wet in deze wereld. De *survival of the fittest*. Ezau is daarmee te typeren als man van de aarde, van déze aarde. Van hebben en heersen, hier en nu. Niet dat hij geen besef heeft van een hogere macht, maar die heeft geen prioriteit. Hij denkt in zijn

religiositeit vanuit het principe *do ut des*; dat is het Romeinse principe: ik geef iets aan de godheid, opdat die godheid nu ook iets aan mij geeft. Een principe dat in veel godsdiensten en ook binnen het christendom diep is ingevreten en leeft; en het leidt vaak tot heftige reacties van de gelovigen, namelijk als de godheid die men aanbidt vervolgens niet geeft wat men meent toch wel verdiend te hebben.

Ezau zweert zelfs bij de NAAM, als die maar onmiddellijk zijn behoeften bevredigt. God in dienst van de mens. 'Geef mij van dat rode daar!'. Het is een levensstijl die zijn bekoring heeft. Ook vader Izaäk was door Esau bekoord. Of eigenlijk niet door Ezau, maar – zo staat het in Genesis – door de vruchten van Ezau's levensstijl: het wildbraad was naar zijn smaak, horen we in Gen. 25:28. Nou, daar hebben meer mensen last van in deze wereld. Eindeloze behoefte aan 'wildbraad'; tot de schepping eraan bezwijkt.

Jakob staat voor een principe dat niet naar onze natuur is. Want dat de laatsten de eersten zijn, waar vind je dat in de natuurlijke wereld? Jakob beroept zich op het Woord van God. Hij is een man *tamim* staat er (Gen. 25:27): gaaf, huiselijk, vroom; dichtbij de tent, de synagoge. Hij huldigt niet de principes van deze aarde, maar ten diepste die van de aarde die nog komen moet. Hij is geen jager, maar een pastor, een herder. Dus hoort bij hem ook niet de jacht, niet de haast; als goede herder kan hij niet sneller vooruit dan het zwakste lam. Dat staat haaks op onze wereld; eerst denken aan de ander en zijn/haar behoefte, zwaksten voorop.

Zo wordt de weerslag vertolkt van het gevecht om het eerstgeboorterecht dat in onze wereld plaatsvindt. Twee levensprincipes die ieder voor zich beweren het heil voor de wereld te brengen.

Ja, en zolang deze aarde vooral naar het Edom-principe wordt uitgebouwd, hoeveel ruimte is er dan voor Jakob/Israël, ten diepste: hoeveel ruimte is er dan voor de barmhartigheid en gerechtigheid die de Bijbel predikt? Als wij van de aarde een jachtveld, een wildbaan maken, hoeveel ruimte is er dan voor een 'pastorale', een herdersveld?

En hoe moet Jakob zich tegen het geweld wapenen? Hoe moet Israel zich tegen ons wapenen? Moet het dan maar dezelfde wapens hanteren?

Rebekka zegt: geen geweld, maar gebruik een list. Zij spoort Jakob aan zijn identiteit te verbergen. Juist om die identiteit veilig te stellen. Dat is een verwarrende manoeuvre: je eigen wezen verhullen, juist om zo je eigen wezen te behouden! 'De stem is Jakobs stem, maar de handen zijn Esaus handen', zegt Izaäk. En zo is het precies: het Woord is er nog wel, ergens in de synagoge, maar de handen, handelingen, zijn als van Ezau.

Maar hoe moet de oecumene dan ontdekken wat het eerstelingschap van Israel betekent?

Hoe moeten mensen dat via óns, christenen, weten, als wij weliswaar zeggen dat wij om Jezus' wil naar het Jakobsprincipe leven, maar als wij dat niet waar maken?

Bovendien, hoe zal de wereld, zullen de volkeren, dan verstaan dat het juist ook om hún heil, bewaring, welzijn gaat? Het gaat immers om het heil van de hele oecumene, dus ook van Ezau! Het 'Ezau/Edom heb ik gehaat' betekent niet 'Ezau heb ik voor eeuwig verworpen'. 'Haten' betekent in de Bijbel tenslotte vaak niet meer dan 'op tweede plaats gezet zijn', 'niet het primaat hebben'. En wat is daar eigenlijk, wel verstaan, mis mee? Niets toch? Wat is er mis met de tweede plaats als de eerstgeborene zijn goddelijke roeping verstaat en waarmaakt en voor jou bidt en intreedt bij God; jou vasthoudt als broeder of zuster? Toen hier nog

Batavieren en Saksen rondzvierven werd in Israel al voor hen en alle volkeren gebeden en geofferd.

En wat is er mis met de tweede plaats als je ziet wat een enorme verantwoordelijkheid het is om de eersteling te zijn? In de Haftara van Maleachi klinken een paar harde woorden richting Ezaü/Edom, maar die hele Haftara staat verder vol met oordeelswoorden juist over de eersteling, over Israel! En soms betekent dat oordeel zelfs 'weg uit het beloofde land!'. Jakob/Israel, 20 jaar ballingschap in Haran bij Laban; Israel, 70 jaar Babylonische ballingschap; Joden, 2000 jaar Romeinse ballingschap. Wat een ellende en pijn! Wat weer niet betekent dat God zijn volk en zijn beloften aan de vaders loslaat. Onderweg is er voor Jakob een open hemel en de ENE herhaalt zijn beloften: Jakob mag erop rekenen dat in de lijn van de toledoth van hemel en aarde en van Adam ook via zijn eigen eerstelingschap zegen naar de wereld stroomt. Ook tijdens de ballingschap. Die zegen wordt ook door Laban en alle Labans in alle eeuwen nillens willens gezien. De komst van Gods eersteling in een land brengt - modern gezegd - menig economisch wonder teweeg. Maar - wat we ook zo vaak gezien hebben op Europees erf - : het keert zich uiteindelijk meestal weer tegen de Joden. En het resultaat is dat je, zoals Jakob ook doet in Sidra Wajeetsee, halsoverkop moet vluchten voor de Labans.

Wat hebben de volkeren, ook degenen onder hen die christen werden, het begrip eersteling, 'verkorene', vaak misverstaan. Het betekent nooit dat de uitverkorene *beter* zou zijn dan zijn broeders. Die gedachte leeft wel en daardoor worden aan Joden ook onmogelijke verwachtingen opgelegd, een meten met twee maten; ze moeten zich als engelen gedragen, en doen ze dat niet dan deugen ze nergens toe. Maar ze zijn mensen, net zoals wij. Alleen met dit verschil: dit volk is speciaal gegenereerd om de Torah te ontvangen, die Torah via de Bijbel de wereld over te dragen; een volk om een thuis te zijn voor de Messias, en om een levend teken in de wereld te zijn voor iedereen dat de ENE nog niet klaar is met de toledoth.

Je zult dit gezegende volk maar zijn. Waarom zou je om dit eerstelingschap vechten? Voor zo'n oudste broer zoek je juist ruimte in deze wereld. Om vrij en blij te kunnen en durven zijn wie hij is, zonder verberging, zonder verhulling: 'mijn eersteling, mijn zoon, mijn knecht, mijn oogappel onder de volken'.